

УДК 504.062

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ» ТА «ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД»

Л.В. Касперевич
аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН

Проаналізовано теоретичні підходи до формування категорій «природоохоронні території» та «природно-заповідний фонд». Доведено, що трактування природно-заповідного фонду науковцями однотипні й не суперечать один одному. Запропоновано власний підхід до визначення терміну «природно-заповідний фонд». Проаналізовано структуру, статус, значення та режим використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Виявлено слабкі сторони закону України «Про природно-заповідний фонд України», що призводить до проблем та стримує розвиток заповідної справи.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, природоохоронні території, режим охорони, статус, значення.

.....

Навколишнє природне середовище є життєвим середовищем та першоджерелом задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Але прискорене демографічне зростання, неконтрольований стихійний, екологічно необґрунтований розвиток усіх галузей національної економіки, що передбачає інтенсивне використання природних ресурсів, науково-технічний прогрес, темпи якого перевищують швидкість адаптування організмів до змінених людиною умов існування, породжують тиск на довкілля, що супроводжується його забрудненням та знищенням природних ресурсів. Вирішити протиріччя у взаємовідносинах людини і природи можна шляхом переходу до розвитку, який зберігає екологічну рівновагу, гарантуючи людству можливість виживання і подальшого безперервного стійкого розвитку, що ґрунтується на збереженні живої природи, захисті структури, функцій і різноманітності природних систем Землі. Важливу роль за цих умов відіграють природоохоронні території, які є умовою екологічно безпечного природного життєвого середовища та найбільш ефективним способом збереження біотичного, ландшафтного та геологічного різноманіття, підтримання екологічної рівноваги. Однак дотепер не сформовано концептуального підходу до збереження природно-заповідного фонду. Оскільки в основу розроблення концептуального підходу завжди кладеться ідентифікація та визначення базової термінології, то нагальним є дослідження термінів «природоохоронні території» та «природно-заповідний фонд».

Окремі теоретичні та практичні аспекти використання і відтворення природно-заповід-

ного фонду, а також становлення й розвиток його окремих категорій і установ розглядаються в працях М.Д. Гродзинського, В.С. Борейка, М.Ф. Реймерса, А.Ю. Якимчук. Проблеми створення й функціонування природно-заповідних територій та їхніх географічних й екологічних мереж, засоби та механізми державного управління, охорону та використання ресурсів природно-заповідного фонду розглядали С.Ю. Попович, Ю.Р. Шеляг-Сосонко, А.А. Ковальчук, Ю.Ю. Туниця. Сучасні науковці дослідили взаємозалежність між станом природного довкілля та соціально-економічним розвитком суспільства. Однак багато аспектів цієї наукової проблеми вивчено недостатньо. Дослідники так і не дійшли згоди щодо трактування термінів «природоохоронні території» та «природно-заповідний фонд».

Мета нашого дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичного підходу до формування змісту термінів «природоохоронні території» та «природно-заповідний фонд». Об'єктом дослідження є процеси формування сутності цих термінів. У процесі дослідження використано такі методи: історичний (для дослідження виникнення й розвитку термінів «природоохоронні території» та «природно-заповідний фонд»); абстрактно-логічний (для формування сутності термінів «природоохоронні території» та «природно-заповідний фонд» і теоретичних узагальнень результатів та формування висновків і рекомендацій);

Термін «природно-заповідний фонд» отримав поширення в 90-х роках ХХ ст. після прийняття Закону України «Про природно-заповідний фонд України». Згідно з цим норматив-

ним документом, склад природно-заповідного фонду формується з природних і біосферних заповідників, національних природних парків, пам'яток природи, заповідних урочищ, заказників та інших категорій, які становлять цілісну систему. Природно-заповідний фонд можна класифікувати за: адміністративним підпорядкуванням, наявністю зонування, статусом, значенням, пріоритетними функціями тощо. У науковому обігу трапляється також термін «природоохоронні території», проте в нормативних документах він не закріплений. Як свідчать дослідження, основною метою його введення було об'єднання під цим найменуванням усіх категорій природних комплексів та об'єктів, узятих під особливу охорону держави. В кінцевому рахунку це сприяло дискусіям щодо віднесення до природоохоронних територій чи природно-заповідного фонду тих чи інших об'єктів, а в окремих випадках — підміні понять одне іншим. Тому доцільно дослідити сутність цих термінів. Аналіз теоретичних підходів до визначення категорії «природно-заповідний фонд» та «природоохоронні території» дає змогу стверджувати, що визначення природно-заповідного фонду науковцями одностипні й не суперечать один одному, тому можна виокремити основні елементи, які утворюють зміст цього наукового терміна. Отже, природно-заповідний фонд:

- це ділянка біосфери (атмосфера, літосфера, гідросфера);
- певний географічний простір (біосфера і соціосфера);
- об'єкт загальнонаціонального надбання;
- має природоохоронну, наукову та іншу особливу цінність;
- створюється з метою збереження природної цілісності ландшафтів, генофонду тваринного й рослинного світу, підтримання загальної екологічної рівноваги та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища;
- для нього встановлено режим особливої охорони;
- може бути вилучений з господарського використання.

Проте, на нашу думку, існуючі визначення не відображають сучасних умов існування природно-заповідного фонду. Тому під природно-заповідним фондом слід розуміти *законодавчо обмежені наземні ділянки, водної поверхні й повітряного простору над ними, де розташовується система природних та створених людиною комплексів та об'єктів, кожен з яких: реалізує певні екологічні, інформаційно-наукові, соціальні та незначною мірою економічні функції; виконує роль збере-*

ження й поліпшення властивостей оточуючого людину природного середовища, охорони та відтворення природних ресурсів, захисту природних і штучних об'єктів і явищ; має наукову, історичну, господарську або естетичну цінність; може бути вилучений із господарської діяльності; може мати статус, зонування та відповідний спеціальний режим особливої охорони, порушення якого передбачає юридичну відповідальність, і в той же час самі є об'єктами, що потребують охорони.

Структура природно-заповідного фонду України має свої особливості та відрізняється від міжнародних стандартів. Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», вона включає в себе 11 категорій природних і штучно створених територій та об'єктів (рис. 1).

Очевидним є те, що природно-заповідний фонд включає в себе території та об'єкти. Але в Законодавстві України не визначено, які саме категорії природно-заповідного фонду України належать до територій, а які — до об'єктів, і не вказується, якого розміру вони мають бути. На думку С.М. Стойка [2], природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки мають бути досить великими територіальними комплексами, а тому є територіями. Проте не всі категорії природно-заповідного фонду великоплощинні, але всі займають певну територію. Тому вважаємо, що до територій природно-заповідного фонду доцільно відносити всі категорії з розташованими на них об'єктами.

Деякі автори [3] вважають, що до об'єктів слід відносити пам'ятки природи, а решту категорій природно-заповідного фонду — до територій. Проте окреме дерево, джерело чи скеля розміщені на землі і займають певну територію. Тому можна стверджувати, що чинна нормативно-методична база заповідної справи недосконала, що й призводить до виникнення проблем. На нашу думку, природно-заповідний фонд залежно від того, яку мету дослідження поставлено, може розглядатись як об'єкт або як територія. Також не знаходять свого відображення такі питання, як територіальне розміщення категорій природно-заповідного фонду. У психологічному плані категорії природно-заповідного фонду сприймаються більшістю людей як цілісні, компактні території. Однак це не зовсім так, оскільки вони можуть складатись із декількох відокремлених природних масивів та бути об'єднаними між собою екокоридором, утворюючи суцільну природну екосистему.

У науковій літературі трапляється термін «природно-заповідні території». В результаті її узагальнення і систематизації щодо вживання

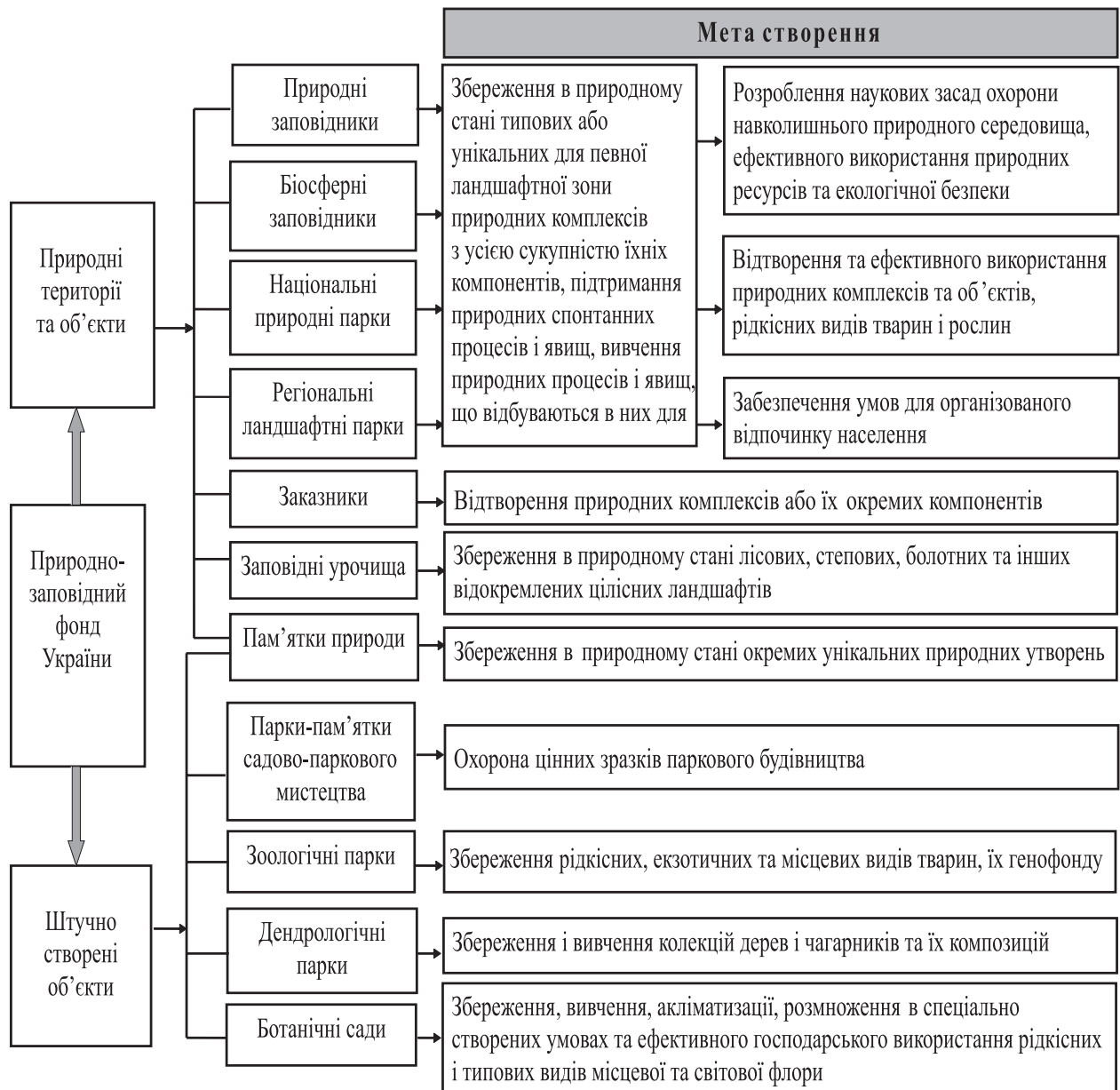

Рис. 1. Структура природно-заповідного фонду України

Джерело: сформовано автором на основі [1].

та сприйняття цього терміна виділено три існуючі підходи. Перший із них ґрунтується на визначенні природно-заповідних територій як складової частини природно-заповідного фонду. Його дотримуються А.Ю. Якимчук, І.П. Гетьманчик, О.М. Ковтун, А.В. Богославська та інші вчені. Другий полягає в тотожному розумінні природно-заповідних територій та природно-заповідного фонду. Такого підходу дотримуються Д.В. Крилов, О.В. Солошенко, А.М. Фесенко, С.І. Кочетова, Міжнародний союз охорони природи та ін. Згідно з третім підходом природно-заповідний фонд є складовою природно-заповідних територій. Такої

думки дотримуються В.Н. Писаренко, П.В. Писаренко, В.В. Писаренко, О.Ю. Коваленко, А.А. Ковальчук.

На нашу думку, термін «природно-заповідні території» має право на існування й може бути складовою природно-заповідного фонду. Проте не всі категорії природно-заповідного фонду є заповідними. Так, зоопарки створюються для утримання рідкісних тварин в умовах неволі (в неприродних умовах проживання), що абсолютно суперечить критеріям заповідності і збереження об'єктів дикої природи в стані свободи. Їх створюють з метою демонстрації тварин і рослин як засіб отриман-

ня прибутку, що ніяк не відображає функції збереження генофонду флори і фауни. Хоча в зоологічних парках може здійснюватися такий вид діяльності із застереженням про те, що основною їхньою функцією є просвітницька, наукова, навчальна та природоохоронна. Тому доцільніше вживати поняття «території та об'єкти природно-заповідного фонду».

Залежно від екологічної, наукової чи історико-культурної цінності категоріям природно-заповідного фонду надається статус загальнодержавного чи місцевого значення. При цьому деякі з них можуть бути як загальнодержавного, так і місцевого значення (рис. 2). На окрему увагу заслуговують біосферні заповідники, які є категорією природно-заповідного фонду міжнародного значення, а створення й функціонування територій цього типу потребує дотримання не лише національних, а й міжнародних процедур. При цьому всі біосферні заповідники є елементами відповідної Всесвітньої мережі, загальний реєстр якої ведеться Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» [1].

Категорії природно-заповідного фонду можна також класифікувати за юридичним статусом. Ряд з них є юридичними особами, інші створюються (оголошуються) без такого статусу. Так, згідно з чинним законодавством, статус юридичної особи мають природні за-

повідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, а також ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки загальнодержавного значення. Заказники, пам'ятки природи та заповідні урочища створюються без надання їм статусу юридичної особи. Ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки місцевого значення та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть бути визнані (за наявності відповідного наукового обґрунтування та коштів) юридичними особами або оголошуються територією природно-заповідного фонду без такого статусу [1].

Залежно від цільового призначення для територій та об'єктів природно-заповідного фонду встановлюється режим, за яким визначаються характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання і відтворення їхніх природних комплексів (рис. 3). При цьому деякі з них можуть мати абсолютно заповідний, уніфікований режим охорони, який не передбачає поділу на зони та диференційований режим охорони, що передбачає поділ на зони.

Заповідна зона — відвідування її забороняється, крім випадків, коли воно пов'язано з проведенням наукових спостережень.

Буферна зона — включає території, виділені з метою запобігання негативного впливу

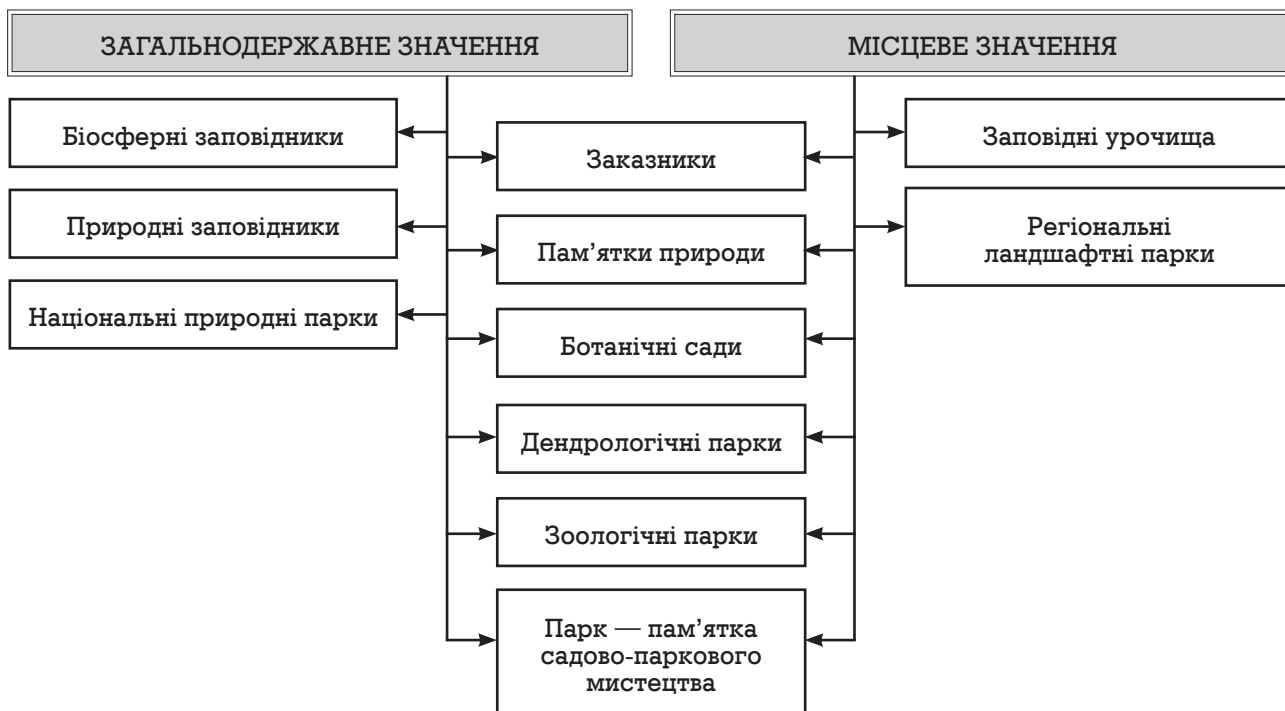

Рис. 2. Значення територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Джерело: сформовано автором на основі [1].

Рис. 3. Режим використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду України.

Джерело: сформовано автором на основі [1].

на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях. Слід зазначити, що буферна зона в чинному природоохоронному законодавстві передбачена лише для біосферних заповідників. Однак, на нашу думку, доцільно було б її виділити і для інших об'єктів природно-заповідного фонду (навкруги природних заповідників, національних природних парків), тим самим віддаляючи присутність людини від заповідних зон.

Зона антропогенних ландшафтів — включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності; в ній забороняється мисливство.

Зона регульованої рекреації — в її межах проводяться короткостроковий відпочинок та

оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. У цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок. Тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство, мисливство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони.

Зона стаціонарної рекреації — призначена для розміщення готелів, motelів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку. Тут забороняється будь-яка господарська діяльність, не пов'язана з цільовим призначенням цієї функціональної зони або яка може шкідливо вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони чи зони регульованої рекреації.

Господарська зона національних природних та регіональних ландшафтних парків — у її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська та інша діяльність здійснюється з додержанням вимог та обмежень, установлених для зон антропогенних ландшафтів.

Наукова зона — у її межах проводиться науково-дослідна робота. Відвідування зони дозволяється в порядку, встановленому адміністрацією заповідної території.

Експозиційна зона — її відвідування дозволяється в порядку, встановленому адміністрацією з культурно-пізнавальною метою [1].

У Законі України «Про природно-заповідний фонд України» зазначається, що на території природних заповідників діє абсолютно заповідний режим охорони, який забороняє господарську та інші види діяльності, що суперечать цільовому призначенню заповідника, порушують природний розвиток процесів та явищ або створюють загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти.

Однак, як йдеться в цьому законі, «може бути передбачено виділення земельних ділянок для задоволення господарських потреб заповідника та його працівників у сіножатях, випасах, городах та паливі відповідно до встановлених норм» (ст. 16 ЗУ). З огляду на це можна зробити висновок, що на території заповідників будуватимуться під'їзні дороги до будівель і споруд з облаштуванням стоянок для автотранспорту, а також інші необхідні структурні об'єкти. Така ситуація зумовлена функціональною необхідністю, хоч і вступає в протиріччя зі ст. 16 закону. Отже, реалізація функціонального зонування природних заповідників, з виділенням меж визначених зон, при розробленні проекту землеустрою природних заповідників є практично обумовленим кроком.

Слід звернути увагу на той факт, що на території природних заповідників провадження рекреаційно-туристської діяльності суворо заборонено, однак деякі заповідні установи подають звітність до Державної служби статистики про кількість відвідувачів, кількість туристичних маршрутів та ємність стаціонарних рекреаційних об'єктів.

Американські екофілософи Дж. Тернер [4], Д. Формен [5], О. Леопольд вважали, що заповідні території з абсолютним режимом охорони мають право розвиватися так, як їм заманеться, оскільки людина через свою неграмотність та матеріальні потреби, втруча-

ючись у природу, спотворює хід біологічних процесів. Такої самої думки дотримувались ідеологи польської природоохорони Я. Павліковський [6], В. Шафер [7]. Вони закликали до створення територій, де природа могла б розвиватися без втручання. Зокрема В. Шафер вважав охорону природи формою патріотизму. Ці ідеї продовжили К. Войцеховський [8], який зазначав, що «самонадіяно думати, що ти не шкодиш природі, це все одно що вважати, що не грішиш», М. Черкас, Т. Здроевський та ін. М. Бринчук зазначає, що заповідання є спосіб консервативної охорони природи. В основному в наукових цілях можна виділяти ділянки, в яких виключається будь-яке втручання в природні процеси [9].

Протилежну думку мають Л.П. Астанін і К.Н. Благосклонов, які відзначають, що заповідний режим не можна розуміти як припинення будь-якого втручання людини в життя природи. Навпаки, в деяких випадках таке втручання необхідне, щоб запобігти деградації природного середовища. Абсолютна охорона природи допустима лише тоді, коли об'єкт, що охороняється, перебуває на межі повного знищення. Проте вона застосовується як тимчасовий захід [10]

Проведений у 1960-х роках аналіз природних комплексів, які охоронялись із заповідним режимом, продемонстрував лише частково стан флори і фауни. Оскільки цей світ формувався під певним впливом людини, то абсолютна «заповідність» спочатку забезпечувала суттєві позитивні зрушення, а згодом переросла в атрофований варіант розвитку. Тому ідею абсолютної заповідності доповнили принципом Красницького-Диренкова. Розпочались створювати об'єкти з частковою охороною (насамперед заказників) та вводити регламентуючі заходи в деяких заповідниках України.

Оскільки надмірна щільність рослинного покриву та його значна висота придушують ріст нижніх ярусів рослин, які представляють або можуть представляти наукову цінність, можна з упевненістю говорити про шкідливий вплив абсолютної «заповідності» для екосистем у контексті втрати рослинного покриву. Для регулювання такої ситуації слід впровадити режим регульованої заповідності на території природного заповідника та заповідних зон інших категорій природно-заповідного фонду.

Слід звернути увагу на дослідження І.Ю. Парнікози [11], який наводить приклади позитивного впливу заповідного режиму на охорону біорізноманіття. У нинішній практиці заповідної справи відбувається пропагування шкідливості заповідного режиму. Причиною цього є приховане бажання споживати природні

ресурси. На нашу думку, встановлення заповідного режиму доцільне для охорони тваринного світу та розмноження птахів. Для рослинних угруповань більш підходить регульований заповідний режим.

Для біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків, зоопарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва з метою забезпечення виконання поставлених перед ними завдань встановлюється диференційований режим охорони, який передбачає поділ їхніх територій на зони.

На думку Ф.Р. Штільмарка, заповідність забезпечується спеціальними законодавчими та правовими заходами, що неминуче пов'язано з вилученням та відведенням земель, без чого неможливо навіть уявити собі ніяких «заповідних об'єктів» [12]. Отже, ще одним з критеріїв класифікації є ступінь вилучення природних і природно-антропогенних ділянок з господарського використання (рис. 4).

У ст. 45 Земельного кодексу зазначено, що землі природно-заповідного фонду можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Однак ст. 4 Закону «Про природно-

заповідний фонд України» проголошується, що території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю Українського народу. Також у цьому законі зазначено, що регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть перебувати як у власності українського народу, так і в інших формах власності. Водночас п. 3 цієї самої статті закону заперечує вищезазначене, де вказується, що «ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки не підлягають приватизації» [1; 13].

Слід зазначити, що поняття «природоохоронні території» значно ширше ніж термін «природно-заповідний фонд». Природоохоронні території треба розглядати як багатофункціональну ресурсозберігаючу систему для досягнення конкретних природоохоронних цілей. Вони характеризуються різноманітністю властивостей, взаємопов'язаних елементів і чинників, багаторівневою системою відносин. Розглядаються як об'єкт охорони, об'єкт державного регулювання, а також є об'єктом управління. У

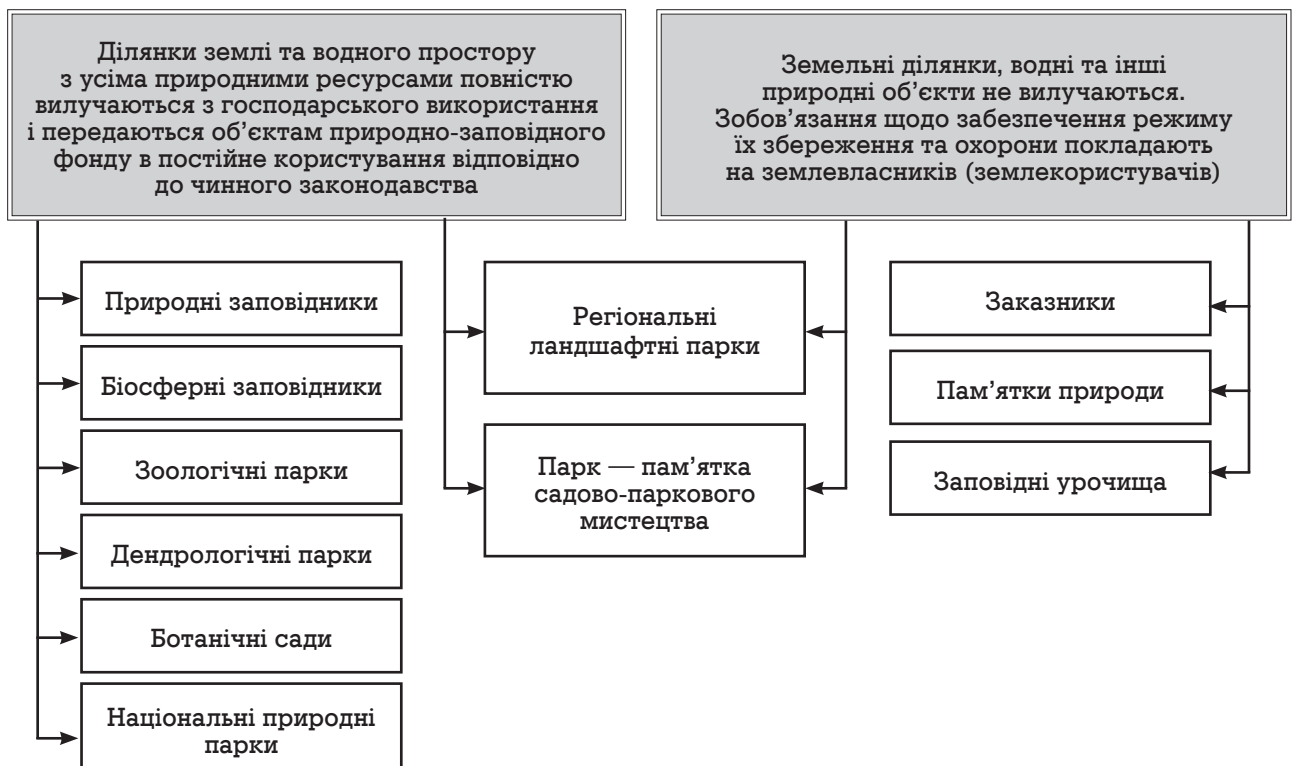

Рис. 4. Систематизація об'єктів природно-заповідного фонду залежно від права власності

Джерело: сформовано автором на основі [1].

Рис. 5. Структура природоохоронних територій

Джерело: сформовано автором на основі [1; 14–17].

процесі створення та функціонування природоохоронних територій вони виступають суб'єктами соціо-еколого-економічних відносин. Вони складаються з територій та об'єктів природно-заповідного фонду, об'єктів історико-культурної спадщини, водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, елементів екомережі, охоронних та захисних лісових територій, Рамсарських водно-болотних угідь, рекреаційно-туристичних ресурсів тощо (рис. 5).

ВИСНОВКИ

Аналіз нормативно-правових актів та наукової літератури дає підставу стверджувати, що в певному сенсі простежується ототожнення понять «природно-заповідний фонд» і «природоохоронні території». Проте ці категорії є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, а ототожнення їх помилкове, адже будова природоохоронних територій включає в себе просторові формування, що виконують певні функції і виступають регулятором екологічної рівноваги, внаслідок чого забезпечують відновлення природних ресурсів екосистем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». — Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
2. Стойко С.М. Эталоны природы / С.М. Стойко. — Львов: Изд-во при Львов. ун-те, 1980. — 28 с.
3. Ковтун О.М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 — земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право / О.М. Ковтун. — К., 2008. — 20 с.
4. Тернер Дж. Дикость и дикая природа / Дж. Тернер — К.: КЭКЦ. — 2003. — 72 с.
5. Формэн Д. Новое движение в защиту природы / Д. Формэн // Гуманитарный эколог. журн. — 2002. — Т. 4. — Спецвыпуск. — С. 89–93.
6. Pawlikowski J.G. O celach i srodkach ochrony przyrody / J.G. Pawlikowski // Ochrona przyrody. — 1920. — № 1. — S. 5–11.
7. Szafer W. Ochrony przyrody i jej zasobow, Zarys historii ochrony przyrody w Polsce / W. Szafer. — Krakow, 1965. — t. 1, — S. 53–105.
8. Wojciechowski K. Ochrona absolutna — przyszość ochrony przyrody / K. Wojciechowski // Dzikie życie. — 2013. — S. 2–5.
9. IV Українсько-Польська Заповідна школа: крокуємо до заповідності в Європі. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://h.ua/story/412869/>
10. Астанин Л.П. Охрана природы: учеб. пособ. / Л.П. Астанин, К.Н. Благосклонов. — М.: Колос. — 1978. — С. 224.
11. Парнікоза І.Ю. Основні підходи до заповідної справи в Україні у зв'язку з євроінтеграцією // Зб. конф. «Будуємо нову Україну» (Київ, 26–27 листоп. 2014 р.). — К.: Києво-Могилянська академія, 2015. — С. 393–402.
12. Штильмарк Ф.Р. Таинство заповедания (к обсуждению идеологии заповедного дела) / Ф.Р. Штильмарк // Гуманитарный экологич. журн. — 1999. — Т. 1. — С. 35–46.
13. Земельний кодекс України: Офіц. веб-портал Верховної ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
14. Закон України «Про охорону культурної спадщини»: Офіц. веб-портал Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1805-14/print1241997652286539>.
15. Закон України «Про екологічну мережу України». — Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>
16. Постанова Кабінету Міністрів України № 733 від 16.05.2007 р. «Про затвердження порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-п>
17. Постанова Кабінету Міністрів України № 166 від 08.02.199 р. «Про затвердження Положення про водно-болотні угіддя загальнодержавного значення». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/166-99-п>.